

A magyar népművészet történelmi vonatkozásai

Cser Ferenc

Melbourne, Ausztrália

Az írott történelem egy-egy nép életéről, múltjáról csupán néhány évszázadig, esetleg évezredig visszanyúlva nyújt híreket. A népi emlékezet azonban ennél sokkal régebbi időket is megidéz. Ezért a magyar nép rejtett múltját is felkutathatjuk, ha megfelelő figyelemmel elemezzük a népművészeti alkotásokat. Ilyenek a képi ábrázolások, a szobrok, a faragások, temetői sírmellékletek, de ilyenek a szóbeli hagyományok is, mint pl. a versek, a dalok, a legendák és a mesék. Lükő Gábor a *Magyar lélek formái* című könyvében a népművészet alkotásainak az elemzéséből a magyar nemzeti sajtáság leírását adta meg. Lükő szerint a magyarok lélekvilága eltér a környező népek lelkivilágától. Ebben központi fontosságú az, hogy a szomszédok alárendelő gondolkozási módjával szemben a magyar gondolkozás mindenek előtt mellérendelő¹. Ez azt jelenti, hogy a magyar gondolkozás a jelenségeket nem rendeli szükségszerűen egy irányba mutató sorba, hanem elfogadja azt, hogy azok egymás mellett léteznek, egymással egyforma jelentőséggel bírnak és esetleg egyik sem oka a másiknak, nem származnak egymásból, hanem kölcsönhatásban vannak. Anyanyelvünk ragozó jellege és ennek következtében annak teljesen szabad szórendje ennek az egyik példaértékű megnyilvánulása.

A mellérendelés nem csak a nyelvben, a nyelvi emlékeinkben, hanem a népi művészet tárgyain is föllelhető. A jelen munkában a jelenkori, avagy a jelenhez közeli népművészeti tárgyakat elemzem, mutatom ki rajtuk a sajátos magyar gondolkozásmód jeleit, és kísérelem meg ezekhez a történelmi háttér földerítését. Itt természetesen nem lehet azt elvárni, hogy történelmi eseményeket rendeljek egy-egy népművészeti tárgyhoz, képhez, hanem sokkal inkább azt, hogy az a szemlélet, ami ezekből tükröződik korábban hol lelhető fel, az a szemlélet honnan eredhet? Lükő Gábor nyomdokain kívánok tovább haladni azzal, hogy kísérletet teszek a magyar népművészet néhány alkotásának az elemzésén keresztül a történelmi múltunkra visszakövetkeztetni.

1. Ábra Magyar népi hímzés faliszőnyegen².

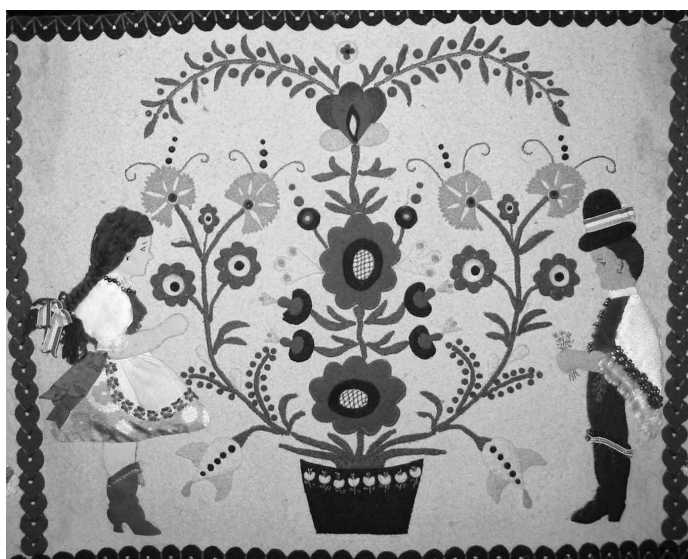
A Melbourne-i Magyar Központban található az a faliszőnyeg, amit az 1. Ábra szemléltet. A hímzett szőnyeg parasztház díszítésére készült. A képnek három része van, amelyeket csavart díszítések választanak el egymástól. A három képrészen hasonló ám mégis eltérően megjelenő emberek és különleges növények vannak. A két oldalképen egy-egy asszony más-más népi viseletben a kép központi részének hátat fordítva, egy cserépből kisarjadó növény felé fordul, annak szárát 'nézi'. Mindkét asszony fejkendőket visel, ami a magyar népi hagyományok alapján azt jelenti, hogy férjes asszonyok.

Mindenekelőtt fordítsunk több figyelmet a középső képrész felé, amit ezért kiemelten a 2. Ábra szemléltet. A kép központi részén két oldalt egy lányt és egy fiút láthatunk, míg a képrész közepében van egy különleges növény, amit ők is 'néznek'. A lány fején nincs kendő, ami azt jelenti, hogy még *hajadon*, azaz nem lépett házasságra. A leány és a fiú ugyancsak ünnepi ruhába öltözöttek, ugyancsak

¹ Lükő (1941), p.: 194.

² Melbourne-i Magyar Ház, Wantima.

cserépből kisarjadó, de a két szélsőnél sokkal gazdagabban díszített növény felé fordul. Nézzük meg most ezt a növényt alaposabban.

2. Ábra A faliszőnyeg középső része

tett. A fiú a kérő, a leány az eladó. Figyelmük pedig az élet megújulására, továbbhajtására szegeződik, hiszen ezért lépnek majd házasságra. A fiú a kezében halovány színű mezei virágcsokrot tart, kalapján a nemzeti színek láthatók, a lány meg a hajába kötött szalagon viseli a nemzet színeit. De miért ez a tarka virágpompa? Mít jelenthetnek az egymásból kisarjadó, de egymástól idegen virágok? A kép jobbal tükörképet sejtet, de figyelmesebb meg szemlélésre sincs szükség ahhoz, hogy ezt tagadjuk.

A képet nézve egy magyar népmesére emlékezem. Több gyűjteményben is olvastam, van talán vagy harminc változata, jöllehet, mindegyik változat alapvetően ugyanarról szól. A történet a *Világot látó királylány* meséje³. Ennek a lényege az, hogy van egy királylány, aki meg szeretne házasodni. A királylánynak a legfőbb jellemzője az, hogy *királylány*. Neve azonban nincs. Van még egy sajátosága, miszerint mindenüvé ellát, átlátja az egész világot, lehetetlen előle elrejtőzni. Éppen ezt a tulajdonságát állítja a kérők elé feladatul: aki úgy el tud előle rejtőzni, hogy ő nem találja meg, az lesz a királylány férje és a király fele királyságának az uralkodója. Van ám azonban tét is: ha harmadszorra sem sikerül elrejtőzni a kérőnek, akkor a király a kérő fejét véteti.

Már 99 kérő feje ült egy-egy karón, amikor a kondásfiú, vagy halászfíú, vagy pásztorfiú, vagy hasonló úgy dönt, hogy szerencsét próbál. Neve neki sincs. Az egyszerűen csak a mezőn dolgozó, szegény fiú elindul, hogy egy királylány kezét elnyerje, és a mese szerint ebben semmi meglepő nincs. A magyar népmesék királyai ugyanis nem rendelkeznek azzal a kiváltsággal, mint más népek meséiben lévő királyok. Ez is utal a népi hagyományra: a magyar népi műveltség nem úgy ismeri a *királyt*, mint a szomszédjai, nincs is saját szava rá, de nem is hajolt meg a született király előtt! Egy kondásfiú bátran elindulhatott, hogy megkérje a királylány kezét!

A kondásfiú tehát elindult, és a hosszú útja során, miután már minden tartalék élelmiszere elfogyott, egy partra vetődött hal mellett haladt el. A hal kéri a fiút, hogy dobja őt vissza a vízbe, meglátja, még hasznára lehet valamikor. Visszadobja, annak ellenére, hogy már meglehetősen éhes. Majd veszedő madarakkal találkozik, akik között igazságot tesz. Ott sem kap semmit, csak egy ígéretet: valamikor még a hasznára lehetnek! Végül egy rózsabokor mellett visz el az útja. A bokrot benötte a gaz, és kérve-kéri a fiút, hogy tisztítsa ki, amit ő meg is tesz. Viszonzásul ismét csak egy lehetőséget kap: egyszer talán még hasznára lehet neki a rózsabokor.

Megérkezik a királyhoz, és másnap elkezd a próbát. Három alkalma van rá csupán. Már az elsőnél sem tud hová bújni, és elkeseredését a hal oldja fel azzal, hogy szájába veszi és leviszi a Tisza fenekére. A királylány persze reggel azonnal megtalálja. Második nap a sas segít neki, és a nap mögé rejti el. Nem használ, a királylány ugyancsak azonnal megtalálja. Az utolsó alkalommal a rózsabokor ajánlja fel neki, hogy ugorjon belé. Beléugrik, és a rózsabokor egy szál virágot fejleszt ki belőle. A királylány másnap reggel meglátja a rózsát, letöri és a keblére tüzi, majd keresi, de nem találja a fiút. Keresi a vízben, nem találja. Keresi a napban, a fában, a kőben, de ott sem találja. Ahogy a mese leírja:

A növény maga rendkívül furcsa, hiszen a középső hajtásán egymás fölött nőttek ki megközelítőleg tükörképileg megalkotott, különböző formájú virágok. Maga a szár is különleges, hiszen hatalmas, vörös szirmú kerek virágok szakítják meg. A növény oldalhajtásain is más-más formájú virágok láthatók, majd a felső, immár szívre emlékeztető virágból két piros pöttyökkel teleagatott ág hajlik két oldalra. A szár tövéből még két hajtás nőtt ki és ezeken is különböző virágok láthatóak. Mindenek fölött a levegőben, a középen egy sárga mezőbe himzett piros keresztet is látunk, kék ponttal a közepében.

A kép alapvető mondanivalója kétségtelenül a házassághoz kapcsolódik, és minden valószínűség szerint ifjú házaspárnak szánt ajándék lehetett.

³ Az itt ismertetett történetet a *Világszép Népmesék* pp.: 104-110 oldalakról idézem.

“A királykisasszony kiáll a tornácra, tekint a napba: nincs, tekint a vízbe: nincs, tekint a kőbe: nincs, tekint a fába: nincs.”⁴

Apja kérdésére ugyanezeket a királylány előszóban is megismétli. Ez után pedig:

“*De lelkem, a kondás se volt rest, kiugrik a királykisasszony kebeléből, a rózsából, s nagy hirtelen megölelte, megcsókolta:*

- *No, szívem, szép szerelmem! Te az enyém, én a tied!*

- *Ejha, lélekadta kondása! - mondta az öreg király - Megnyerted a lányom s fele király-ságom!”*⁵

A mese több mint egyszerű szerelmi történet. Mondanivalója sem azonnal átlátható. Mindenek előtt azonban a négy elem, a levegő, a kő, a tűz és a víz azonnal felismerhető benne. Ez a négy elem viszont több mint egyszerű természeti elem, ezek ugyanis a lélek elemei, amit a mese ki is mond: *lelkem, a kondás*, de megerősít maga a király is, amikor a kondást is *lélekadtnak* nevezi.

A mesének tehát komoly erkölcsi mondanivalója van. A fiú nem képes önmaga erejéből elbújni, de ekkor segítségére sietnek az elemek, akiknek viszont korábban, a királylányhoz vezető útján ő maga segített. Az ellenszolgáltatás nélküli jótett nyerte el a jutalmát, a fiú segítőkre talált, és ez a mellérendelő szemléletű társadalom egyik kiemelten fontos erkölcsi mondanivalója. Ugyancsak mély gondolatot fejez ki az is, hogy a leány akkor nem találja meg a fiút, amikor az éppen a szíve fölött van, azaz az, aki közel van, az nem látható. Azért van a szíve fölött, mert a szeretet oda helyeztette. Ez is kiemelt fontosságú erkölcsi mondandó.

A mese ugyanakkor felidézi bennem a görög mitológiából a *Csodálatos Atalanta* történetét, amit két változatban is ismerünk⁶. Összehasonlításképpen azt mutatom be, amit Ovidius fogalmazott meg⁷. Itt is egy királylány házasodni készül és a kezét itt is feladat teljesítésével lehet csak elnyerni. Az is a történet része, hogy valami jóslat szerint, majd a sikeres kérővel egyetemben valamelyik istenség (Vénusz, Zeusz) állattá változtatja őt, ezért a királylány igyekszik elkerülni azt, hogy bárki is elnyerhesse a kezét. Azonban neki igenis van neve: *Atalanta* és a származásfája is lényeges: istenek utóda. Atalanta kiváló képessége az, hogy nagyon gyorsan tud futni. Meghirdetik a versenyt: aki gyorsabban fut Atalantánál, az nyerheti el a kezét. A kudarc ott is a kérő életébe kerül. Jönnek is a királyi, azaz isteni eredetű kérők, hősök, de sorra el kell pusztulniuk.

A történet aztán Hippomenesről szól, akinek szintén megismerhetjük a származását. Hippomenes ugyan nem akart versenyezni, de látván Atalantát futni, beleszeretett. Minthogy Hippomenes nem bízik a sikerben, ezért Vénusz, a szerelem istene segítségét kéri, aki három aranyalmát ad neki, amiket aztán Hippomenes a megfelelő időben Atalanta lába elé dob. Atalanta nem tudván ellenállni az arany-nak és megáll, hogy fölszedje azt. Így aztán késve érkezik a célba. Hippomenes ezzel elnyerte Atalanta kezét, és az ura lett. Később aztán megfélemedezett Vénuszról és Atalantával Cybele templománál szeretkezett, ezért az Istennő mindkettőjüket állattá változtatta.

A mese és a mítosz rendkívül hasonló. Ez mindenképpen arra int, hogy egymásra vonatkoztathatóak. Régi a magyar mese is, de lehet-e a görög mítosz, akár Ovidius, akár más tolmácsolásában a magyar mese alapja? Nézzük meg a párhuzamos és az ellentétes megfogalmazásokat.

A görög mítoszból a hősöknek neve van: Atalanta, Hippomenes, vagy Milanion⁸, vagy akárki. A magyarban a hősöknek nincs neve. A görög mítoszból a kérő isteni segítséggel – és csellel! – legyőzi a lányt. A magyar mesében pedig virággá válva közel kerül hozzá és így teljesíti a feltételt, de nem győz le ezzel senkit. A görög mítoszból a fiú aztán birtokba veszi a lányt, míg a magyar mesében az ‘*én a tied, te az enyém*’ gondolattal párrá lesznek. Végül a görög mítoszból mindketten állattá válnak, mert sértik az istenek hiúságát, addig a magyarban boldogan élnek és bemutatják, hogy a mese valójában a lélekelemekről szól.

A magyar mese nem származhat a görög mítoszból, mert a mondandója mélyebb, erkölcsi, és mindamelllett az ősi elemekre épít, amire a görög mítosz nem, azaz a magyar mese meglehetősen régi idők terméke. A néven nevezett személyekből sem válhat névtelen, általános személy, de fordítva az átalakulás elképzelhető: a görög mítosz alapját, pl. az ősi európai műveltségéből eredő pelagész mese szolgáltathatta, ahonnan a névtelen szereplőket a későbbi alárendelő társadalomban, a kiválasztottság tudatának megfelelően megnevezték. Ezt alátámasztani látszik a görög drámák egy része, pl. Szofoklesz: *Antigone* című drámája, ahol mellérendelő szemlélettel emeli ki a szerző az erkölcsi mondandót: a hatalom önmagában semmit sem ér, az emberi tisztesség a fontosabb⁹!

⁴ *Világszép Népmesék*, p.: 109.

⁵ *Világszép Népmesék*, p.: 110.

⁶ Az aetoliai mítoszt lásd: Grimal (1984), pp.: 152.

⁷ Grant (1995), pp.: 343-345.

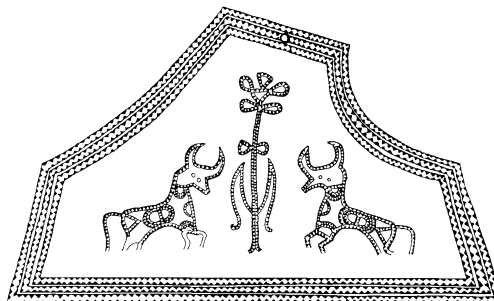
⁸ Grimal (1984), p.: 152.

⁹ Grant (1995), pp.: 211-221.

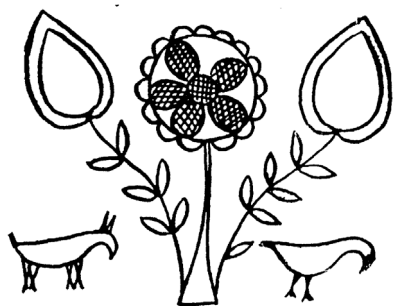
A lélek népművészeti ábrázolása

A magyar népi művészet képi mondanivalója nagyon gyakran az élet, de annak is az emberi megnyilvánulása, a *lélek*. Ahogy a meséből már láthattuk, ennek az elemei a levegő – amit gyakran a madár, vagy a szélkerék jelez; a víz – amit a hal, a kígyó, a béka vagy a meanderező vonalak jelképeznek; a föld – amit leginkább a növény, ebből is elsősorban a virág jelenít meg; valamint a tűz, ami önmaga is jelkép – a napé – és amit gyakran az arany szín, a kerek, vagy lángoló korongok helyettesítenek. Nézzük meg most az elemeket, ahogy azok a magyar népművészetben egyenként, vagy leginkább csoportosan megjelennek. Ezek az elemek ugyanis többnyire nem egyedül fordulnak elő, hanem a gondos elemzéssel egy-egy népművészi alkotáson mindig többet is megtalálhatunk belőlük.

A 3. Ábra egy sótartóra karcolt képet szemléltet. A sótartó Sopronkőhida egyik IX. századi sírjából ered¹¹. Ezen két szarvas állat áll egy furcsa növény előtt. Az állatok szarva és a növény töve egyaránt a Hold sarlóit idézik. A növény minden bizonynal az

3. Ábra Életfa szarvasokkal¹⁰

4. Ábra Életfa szarvassal és madárral¹³

a töből hajt ki két hatalmas, szív alakú virágot növelő ág, míg a központi ág már nem is ág, hanem sokkal inkább csúcsos hegy, avagy piramis, aminek a tetején –, itt már jobban fölismerhető módon –, ugyancsak a napkorong látható. Ezt a fát is két különböző állat, egy szarvas állat és egy madár 'őrzi'. Feltűnő azonban, hogy a két állat teste mégis meglehetősen hasonló, csak a lábairól ismerhetjük fel, hogy az egyik madár. A madár feje nem is az életfa felé fordul, azaz nem őrzi, nem figyeli az Életfát.

Így együttességükben azonban mindenképpen az élet jelképeit tisztelhetjük a képben. Föltehető tehát, hogy ugyanezt az életfát, azaz az élet jelképét láthatjuk az 1. Ábra közepén és mindkét oldalán, a faliszőnyeg mindkét peremén is. Az 5. Ábra a faliszőnyeg baloldali részét szemlélteti. Ezen az asszony ugyanúgy 'figyeli' az életfát, ahogy azt az előző ábrákon az állatok tették, még a fejtartásuk is azonos. A fa alján a holdsarló formájú levélből nem kettő látható, hanem hét. A felszökkenő fának mindkét oldalán két-két virágot hozó hajtása van, majd a csúcán kelyhes virág látható, aminek a formája a női nemi szervet idézi. Onnan sarjad aztán ki egy újabb hajtás. A jelkép teljes. Mindezek azonban személytelenek, az élet nem csak az emberi személyhez köthető, hanem nagyon nagy részében, személytelen. Az állatvilág teljes egészében az.

Életfa, maga a kép az életet jelképezi. Domanovszky szerint a két állat a sámánt jelenti, akik ökörbőrbe burkoltan vannak ott. Ez a felfogás azonban tökéletesen értelmetlen, mert az állatok itt semmiféle emberi jelleget nem idéznek, és a sámán szerepkör sem kapcsolódik magához, az életfához¹². A fa tövéből kinyúló és az állatok fején található holdsarló sem a sámánok jelképe. Ugyanakkor a lélekhez, az élet általános létezéséhez igenis köthetők ezek a képelemek. Az életfa csúcán a Nap a tüzet, a Hold sarlóit a vizet, a fa a levegőt jelképezi. Ugyan nem látható, de a föld pedig mindezek talapzatát jelenti.

A 4. Ábra az Életfát más formában mutatja be. Itt

5. Ábra Életfa a faliszőnyegen, baloldali kép.

¹⁰ Domanovszky (1981), p.: 64.

¹¹ Domanovszky (1981), p.: 64.

¹² Ugyan a táltos illetve a sámán fáját Diószegi (1973), pp.: 87-95 az életfával azonosítaná, de az sokkal inkább létra, vagy vessző. A táltos azonban felugrik, felmászik a fára, de nem őrzi azt, nem előtte áll, nem vigyáz rá, és nem nézi.

¹³ Lükő (1941), p.: 169.

Eurázsia népeinek képi ábrázolásában ősi időktől fogva láthatjuk az életfát. Azok az életfák három élet-zónát is meghatároznak, az égit, a földit és a föld alattit. A 6. Ábra egy szibériai teleut sámándob díszítését szemlélteti. A dobon az emberi létér és az alvilág határozottan elkülönül, amit a magyar népművészeti ábrázolásokon nem találunk meg. Az emberi létéren fák, állatok, az emberi tevékenység határozottan felismerhetők. A kép az életet valóságos formájában és nem jelképeiben ábrázolja. A 7. Ábra ugyancsak szibériai eredetű. Nanaj menyasszonyi köpenyt ábrázol. Az életfa¹⁵ itt már megint csak jelképes, és határozottan a kép központi jelentőségű eleme, miközben ugyancsak három részre osztja az élet terét: a felső részen a fához kapcsolódóan madarak láthatók, a nappal a fa csúcán, majd a gyökerek fölött közvetlenül van a földi szakasz szarvas állatokkal, majd alatta teknősbéka és kígyózó vonalak jelzik az alvilágot. Ennek a képnek a tartalma vethető össze leginkább az 1. Ábra tartalmával, hiszen mindkettő a házassághoz kapcsolható. Jól látható, hogy a magyar népművészet-

6. Ábra Teleut sámándob¹⁴.

7. Ábra Nanaj menyasszonyi köpeny¹⁶.

ben az alvilág nem jelenik meg, sem a vizes világ, de legkevésbé a pokol, az elrettentő, a büntetőhely értelmében. A földi állatok mindkét képen négylábúak és szarvat viselnek. A menyasszonyi köpenyen azonban a szarvak nem a holdsarlót idézik, akár az állat fülének is felfoghatók. A sámándobon az állatok különlegesek, hosszú nyakuk a zsiráfot idézi, jóllehet a valójában lovak. A ló teste megtalálható az alvilágban is, idézve ezzel a sztyeppe kurgánjait, ahová az úrral egyetemben lovait is eltemették: szolgálta a túlvilágra! Meg kell jegyezni, hogy az úr mellé feleségét, ágyasait, lovasát, szolgálait is eltemették, ami emberáldozatot jelent és ez a magyar műveltségéből konokul hiányzik. Sem a népi képi ábrázolásaink, sem a meséink, a dalaink, a régéink erről nem szólnak.

Az eddig bemutatott magyar népi művészetből eredő képeken tehát az Életfa nem határolja el a sikot különböző zónákra. Itt csupán a földi alap és az abból kinövő törzs, levelek és virágok láthatóak. Összességében azt mondhatjuk, hogy mindegyik magáról az életről szól, átvitt értelemben véve pedig az élet legfontosabb megjelenéséről, a lélekről. A lélek viszont szorosán összefügg a lélegzéssel és a levegővel. *Kilehelte a lelkét*, mondjuk, amikor valaki meg-

halt. *Lelkes állatok* pedig azok, amik lélegeznek. A halak éppen ezért nem tekinthetők lelkes állatoknak – bibliai értelemben sem, következésképpen a szent időszakokban is fogyasztathatók! – mert a népi felfogás szerint nem lélegeznek, azaz nincs lelkük. A magyar nyelv az *l* hangra épülő szóbokorral írja le a lélekkel kapcsolatos jelenségeket: *él, lélek, lélegzik, lehel, levegő*, stb. Az élő fogalmakat a magyar nyelv a szóbokor magas hangzású magánhangzókkal képzett szavaival, azok ellentétét, mint pl. a *halál, holt* ugyanennek a szóbokornak a mélyhangzású magánhangzóival fejezi ki. Ehhez a szóbokorhoz tar-

¹⁴ Diószegi (1973), 16. Kép.

¹⁵ Diószegi csak *világfa*-nak nevezi.

¹⁶ Diószegi (1973), 19. Kép.

tozik a *hold* neve is, hiszen a *holt* és a *hold* összekapcsolódtak: a Nap az életet adó fény, a Hold pedig az éjszaka, a sötét, a holt világ fénye¹⁷.

Más jellegű életképet mutat a 8. Ábra, ami egy dunántúli vadászskürtöt díszített. A tárgy jellege vadászjelenet ábrázolását igényelné, mégis ezen a tárgyon csak növényi és állati elemek kavalkádja tűnik fel, de sem vadászfegyvert, sem más, a vadászatra utaló eszközt nem láthatunk. A képen nyoma sincs a távlatnak, ám mégis, ami alul van, azt tekinthetjük közelinek, ami fent van, azt pedig távolinak. A kép közeli szakaszán szarvas állatok csoportja 'figyeli' a virágokat. Középen egy ág nyúlik keresztbe, amiből hatalmas virág sarjad ki. Maga a virág valójába ismeretlen, mégis, jellegét tekintve a kelyhes virágok közé sorolhatjuk. Mellette egy szarvas állat éppen bukfcenet vet, azaz a népi mesék szóhasználatával: bukát vet. Fölötte egy hatalmas ragadozó madár látható, ahogy egy hozzá képest kicsiny ember felé fordul. Az ember a kezében tart valamit, amiből, mint pipából a füst, valamiféle virág sarjad ki.

8. Ábra Dunántúli kanászskürt díszítménye¹⁸

Hogy mi a kép jelképi mondanivalója, azt nehéz ma már kitalálni. Mindenesetre csak az állatok utalnak valamiként a vadászatra, ugyanis ezeket az állatokat vadászhatjuk a Kárpát-medence dombvidékein. Maga a kép összességében minden valószínűség szerint valamiféle mesét ábrázol, olyasmit, mint amilyen a *Világot látó királylány*, vagy más népmese. A képből azonban az egyértelmű, hogy a távolságot nem a szokásos távlati módon ábrázolja a művész, hanem ami alul van, az van közel és ami fent, az van távol¹⁹. Az egyes képi elemek – állatok, növények – nagysága inkább a jelentőségüket és nem a valódi nagyságukat fejezi ki. Ezért érdekes, hogy a bal felső sarokban ábrázolt ember meglehetősen kicsiny. Az ember kezében valamiféle eszköz (pipa?) van és az abból 'kilehelt' virág felé fordul a horgas csőrű madár. A madár lábai alatt két négylábú állat látható.

Domanovszky könyvének a címlapjáról másoltam le a magyar népművészetben nagyon gyakran látható képet, amit a 9. Ábra szemléltet. A kép valószínűleg egy bútort díszített. Ennek a központi alakja egy madár, akinek a csőréből növényi szár jön ki. Lükő ezt úgy tekintette, hogy „a madár felcsipi a növényt”, holott sokkal inkább azt mondhatjuk, hogy *a madár kileheli a növényt*. Ugyancsak növényt lehel ki (dalol) az énekes madár a Magyar Népmese rajzfilmsorozaton is.

9. Ábra Bútorra festett jelkép²⁰.

Itt már, minden bizonnyal, egyidejűleg több lélekjelképpel is találkozunk. Közülük a meghatározó a *levegő*. A *levegő*, a lélegzet, az

élethez tartozó, a lélek. A teremtést gyakran a kimondott, a kilehelt szó végzi el, ahogy ezt teszi pl. Toth az egyiptomi mitológiában. A madár tehát a leheletével *teremt*, életet ad. A madár fajtája egyébként meghatározhatatlan. Általában csak madár, ahogy ezt Pap Gábor is a Szent Korona tanulmányozá-

¹⁷ Ugyancsak / mássalhangzóval fejezi ki ugyanezeket a fogalmakat a baszk nyelv.

¹⁸ Lükő (1941), p.: 191.

¹⁹ Lükő (1941), p.: 190.

²⁰ Domanovszky (1981), külső színes borítón.

sa során megemlíti²¹. Jellegzetessége az, hogy a fark tollak végén karikák vannak, ami a pávához teszi hasonlatossá, és a sugárzó nap érzetét is kelti egyben. A csőre ellenben inkább a ragadozó madarak csőrét idézi. A fején lévő taraj, a három csillagszerű bóbítával és a hajszerűen lehajló csíkokkal teszi a madarat égvivé, hiszen egyetlen valódi madárnál sem találkozunk ilyen fejdísszel.

A képen lévő másik lélekjelkép maga a szárba szökő növény. Ilyen növény sem létezik. Valamennyi elágazásán lévő virág más és más. A száron lévő virágok nagyrészt kelyhes virágok, de két-két virág más jellegű. A növényt magát az élet fájának is tekinthetjük, azaz pontosabban az életet kisarjasztó lélekelemnek, a földi elemnek. A kép hátere aransárga. Három virág is sugárzást éreztető peremekkel szegélyezett, ezért föltételezhetjük, hogy ezek a tűzi lélekelemet idézik. A negyedik lélekelemet, a vizet is beleképzelhetjük a képbe: a növényi szár hullámvonala talán ezt érzékelteti.

10. Ábra Dél-dunántúli tükrös²²

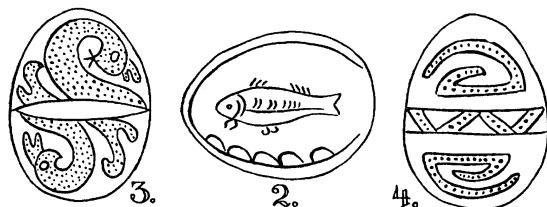
A különböző lélekelemek különböző tárgyakon tehát nem egyformán jelennek meg. A 11. Ábra ugyancsak Dunántúlról származó jelképeket szemléltet. Balra sőtartót láthatunk, amelyiken a növényi díszítés a meghatározó, miközben a tűz elem, a Nap szélkerék formában jelenik meg a szár közepén. A felső peremet a víz hullámvonala határolja. A jobb oldalt bemutatott tükrösön a virágmintákban a tűz, a Nap jelképe az uralkodó és a két oldalra kihajló kelyhes virág. Átlósan fölfelé kinyúlva itt is két szív alakú virágot láthatunk.

Ugyanezeket az elemeket megtalálhatjuk a dél-dunántúli tükrösön is, amit a 10. Ábra szemléltet. Az ábrán látható sellő már a vizet is egyértelműen jelzi. A tükrös képi mondandójában tehát már biztonságosan megtaláljuk mind a négy lélekelemet. A kerek kiképzés és a sárga alapszín a napot jelenti. A madár fönn a levegőt, és amit kilehel, és amin áll, az a növényzet, azaz a föld és mindezt a sellő, a víz jelképe emeli föl karjaival. Pontosabban, a növényi szárok a sellő kezéből sarjadnak, nőnek ki. A bal oldali ágon több virágfajtát is láthatunk. Két virág itt azonos, és szív alakja van. Köztük egy kelyhes virág látható. A szív alakúak nem lehetnek a kelyhes virág ki nem nyílt alakjai, hiszen az egyik korábbi, a másik meg későbbi a kelyhes virágnál. A jobb oldali szárnak csupán a végén van virág, egy lefelé forduló kelyhes virág. Ha elengednénk a fantáziánkat, egy teljes mese is megalkotható lenne a kép láttán, ám elégedjünk meg azzal, hogy a lélek jelképeit láthatjuk itt, nem pedig történetet, még kevésbé az állatövi jegyeket²³.

11. Ábra Életjelképek magyar népművészeti tárgyakon²⁴.

Ezeket a tárgyakon a víz jelképét nem föltétlenül lehet egyértelműen azonosítani. Ellenben határozottan a víz jelképei láthatók a 12. Ábra tojásain.

12. Ábra A víz jelképe hímzésen és tojásokon²⁵.

Amikor tojásokat díszít a művész, akkor az élet magját díszíti fel. A hal a tojáson vagy a hal a virág belsejében²⁶ ugyanazt jelentheti: az emberi élet csiráját. A tojásokon látható víz jelképek a hal, a hullámvonal és a csigavonal. Ezek nagyon ősi jelképek. A 3. számú tojáson a hullámvonal határozottan egy madár nyakába, fejébe hajlik. A 4. számú tojáson azonban

²¹ Pap (2001), p.: 553.

²² Dömötör (1981), VII. színes táblakép. Dunántúli ábrázolás.

²³ Pap (2001) ugyancsak közli ezt a képet, de kizárólag az állatövi jegyekkel hozza kapcsolatba. Lásd a színes képek között.

²⁴ Lükő (1941), p.: 237.

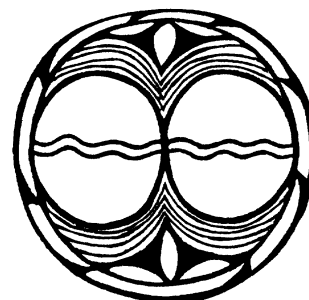
²⁵ Lükő (1941), p.: 47.

²⁶ Lükő (1941) fent idézett ábrájának felső része összetett kelyhes virág, aminek a közepében egy hal látható. Az ábrát más helyen már bemutattam: Cser (2002), p.: 36.

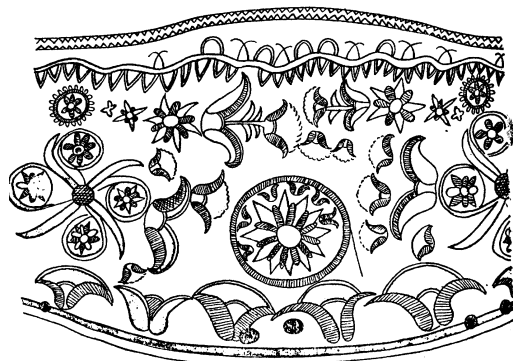

csak az egyszerű hullámvonal és csigavonal jelzi a vizet. A tojás meg önmagában az élet alapját és közvetítőjét jelenti.

A víz jelét egy kőkorszaki (időszámításunk előtti 4. évezred közepe) tálon szemlélteti a 13. Ábra amit a nyugat-ukrajnai Tormasevka ásatásából ismerünk. Gimbutas ugyan kígyó, vagy madár istenség és víz együttes megjelenését említi meg a hasonló képekkel kapcsolatban, de az a műveltség (késő Cucuteni), ahonnan ez a váza előkerült nem személysítette meg a lélekelemeket, ahogy itt sem személyt (istenség) látunk, hanem magát az elemet. A kígyózó mozgás két tojásan át halad, ezért a víz megtermékenyítő hatása innen meglehetősen világosan kiolvasható. A Cucuteni műveltséget magam a magyar műveltség egyik ősenek tekintem²⁸.

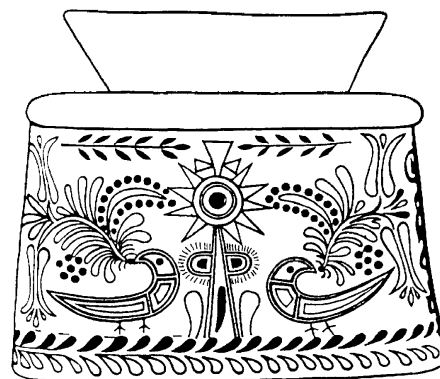
13. Ábra Víz jelképe tál belsejére festve a kőkorszakból²⁷.

14. Ábra Hortobágyi ivókürt díszítése²⁹

A 14. Ábra egy hortobágyi ivókürt díszése. Ugyancsak valamennyi lélekelem fölfedezhető rajta. A tűz (nap) középen sugárzik, felül a víz hullámozó vonulata zárja a képet, miközben középen szélkerekek csatlakoznak kelyhes virágokhoz és napkorongokhoz. Alul kelyhes virágok sorozata zárja a képet. A képen nem találunk madarat, nem találunk kilehelt növényi szárazakat, ám bőven találunk kelyhes virágot, ami a teremtés emberi formáját jelképezi. A képen semmilyen mértékben sem találjuk meg a jobb- és a baloldal tükrözött viszonyát.

A 15. Ábra egy somogy-megyei sótartó díszítése. Ismét csak megtaláljuk a lélekelemeket. Középen meghatározó a nap jelképe, amit egy piramis tart. Két oldalt az ágot kilehelő két madarat láthatjuk. Érdeemes összevetni az ábrán bemutatott jelképeket a soproni sótartón bemutatottakkal és máris láthatjuk, hogy a középső piramis az élet fáját jelenti. Azt várhatnók, hogy az egyébként tükör szimmetriát igénylő ábrán ez teljes, de nem, a jobb- és a baloldal egymásnak nem tükörképi megfelelője, a tükrözés itt is megsérül.

15. Ábra Somogy-megyei sótartó³⁰

Ahogy eddig láthattuk, a magyar képi ábrázolások általános jellemzője az volt, hogy mindenk feletti gyakorisággal tartalmazták a növényi elemeket. Domanovszky a népművészeti tárgyak elemzésénél általában az alakot, a kivitelezés módját, a színeket elemzi, a képi mondanivalót nem. Pl. a fazekas munkák elemzésénél éppen csak érintőlegesen jegyzi meg, hogy az adott területen a díszítés általában növényi motívumokat jelent. Általánosan is megállapítja, hogy a pásztorművészettől eltekintve, állatok, ember ábrázolása rendkívül ritka, ahogy írja: „*páva vagy más madár, szarvas kapott helyet a növényi ornamentumok között*”³¹. Ahogy itt is láthatjuk, az egyik virágból általában másik serken ki, és ez így folytatódik sorozatban. Állatot is ritkán láthatunk – eltekintve a madártól, ami egyébként sem egy meghatározott madár, hanem egy általános, gyakran több madár testi formája keveredik benne.

A magyar népi művészetben ugyanakkor rendkívül ritka a ragadozó állat ábrázolása. A mai népi művészetben szinte nem is találkozunk vele. Viski könyvének több mint ezer ábrájából mindössze kettő ábrázolt ragadozó állatot és ezek is inkább madarak voltak és nem négylábúak³².

²⁷ Gimbutas (1982), p.: 102.

²⁸ Cser (2000), pp.: 157, 181.

²⁹ Lükő (1941), p.: 196.

³⁰ Varga (1993), p.: 188 alapján.

³¹ Domanovszky (1981), p.: 50.

³² Viski (1927).

A sztyeppei műveltségek jelképei

16. Ábra Altáji nyeregkápá³³

A sztyeppei műveltség művészeti elemei ellenben meghatározó módon a ragadozó állatok. A 16. Ábra egy altáji nyeregkápát szemléltet. Jól láthatjuk, hogy a díszítő elemek szinte kizárólag ragadozó állatok. Ez nem csupán a vadászat jelképe, ennek a mondanivalója minden bizonnyal több mint pusztán a vadászat, hiszen itt sem fegyvert, sem vadászt nem láthatunk. A ragadozó állatok valójában a hatalommal kapcsolatosak. Istenségeket, a harcoss felfogást, a fegyver dicsőítését jelzik.

A Kárpát-medencében a honfoglalás korából számtalan tarsolylemezt találhatunk. Ezeknek gyakor-

17. Ábra Magyar tarsolylemez³⁴.

18. Ábra Cseremiszi tarsolylemez³⁶.

latilag sehol másutt nincs hasonló megfelelője³⁵.

Csupán egyetlen a honfoglalás korából származó tarsolylemezt találtak a Kárpát-medencén kívül, mégpedig a cseremiszek földjén. Érdekes a kettőt egymással összehasonlítani.

A magyar tarsolylemezen (17. Ábra) indás, virágos, növényi jelképek látható, amit életfának értelmeznek, míg a cseremiszi tarsolylemezen (18. Ábra) – a sztyeppei műveltségének megfelelően – az élet fáját ragadozó négylábú állatok 'védik' (vagy támadják). A két felfogás közötti különbség meggyőző. Minthogy szinte kizárólag csak a Kárpát-medencén belül található a tarsolylemezek, azok sztyeppei eredete ezért hitelesen nem állítható. A fordított eredet azonban elképzelhető, jöllehet, ezt a régészek nem veszik számításba.

³³ László (1967), pp.: 22-23 alapján.

³⁴ László (1967), p.: 127.

³⁵ Dienes (1972), pp.: 60-61.

³⁶ Dienes (1872), p.: 61.

19. Ábra Szkíta fémöntő mintadarab³⁷.

Miközben a ragadozó állatábrázolás teljességgel idegen a magyar népi művészettől, ugyanakkor közismerten mind a szkíta és a kelta ötvösmunkák a leggyakrabban éppen ragadozó állatokat ábrázolnak – mind madarakat, mint amilyen a sas, az ölyv, mind pedig négy lábúakat, mint amilyen a tigris és az oroszlán. Az ilyen ábrázolásokban gyakran az állatok éppen egymás ellen harcolnak is, ahogy ez szkíta fémöntő mintán látható (19. Ábra). A fémöntő mintán bonyolult agancsú szarvast támad hátulról egy oroszlánhoz hasonló állat, aminek a szarvaséhoz hasonló, de sokkal apróbb elágazásokkal tarkított fejdíszje van. Ezek a ‘szarvak’ az életfa hasonmásai. A szarvas előtt kampós csőrű madarat láthatunk, ami a szarvas agancskoronája felé fordul. A szarvas első lábai megrogytak, figyelme a hátulról támadó vad felé fordul. A talajsík alatt hasonló jeleneteket ismerhetünk fel. A szarvas megrogyó mozdulata jellegzetes, ez a testtartás számtalan szkíta leleten megtalálható.

Sztyeppei népeknek foghatjuk fel Árpád vezér honfoglalóit is, és az ő képi mondandójukat olvashatjuk ki például a Képes Krónika: Szent László legenda képéből (20. Ábra). Itt a király a feje körül a szenteknek kijáró glóriával látható, mögötte a társai nyilat fognak egy szarvasra. A jelenet a szarvas-legendára utal vissza, amiben a vadászat a meghatározó elem. A Krónika szövegéből az olvasható ki, hogy a szarvas agancsain gyertya égett, ami a nap jelképét kelti. Mindenesetre Szt László és Géza bátyja ezek után döntöttek úgy, hogy azon a helyen nem Péternek, hanem Máriának emelnek szentélyt. László Gyula szerint³⁹ is mind a szarvas, mind pedig a sas ezeken az ábrázolásokon a napot jelentik, amit általában aláhúz az is, hogy ezek az ábrázolások aranyműves munkákon láthatóak. Ugyancsak László Gyula fejt ki, hogy a görög regékben a szarvas a Holdat, a sas (kampós csőrű madár) pedig a napot jelképezte⁴⁰. Amikor a sas megragadja a szarvast, és az égbe felviszi, akkor tulajdonképpen a Hold ‘haláláról’ lehet szó. A Képes Krónika képén viszont, ha figyelmesebben szemléljük, megtalálható a víz, a növény és a föld. A levegő jelképe ellenben nem értelmez-

20. Ábra Szt. László és Géza a Képes Krónika miniatűrjén³⁸.

³⁷ László (1967), pp.: 44-45.

³⁸ Képes Krónika, *Géza király koronázásáról* c. fejezetet megnyitó P betű.

³⁹ László (1967), p.: 33.

⁴⁰ László (1967), pp.: 76-77.

hető egykönnyen, de hiányzik a ragadozó állat, pl. a sas is. Ugyancsak nem értelmezhető a kép a görög regék alapján sem, de az állatövi jegyek jelenléte sem olvasható ki innen.

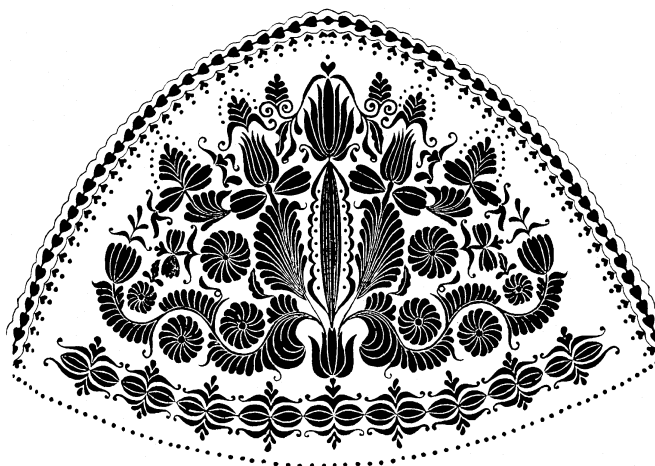

21. Ábra Ausztrál bennszülött kép⁴¹

bereket elnagyoltan ábrázolták csupán. Ausztráliában a sziklarajzok nem barlangok mélyén találhatóak, hanem sziklafülkékben, miközben az európai barlangrajzok mélyen a barlangok belsejében maradtak fenn.

Jobb-bal tükrözés sérülése a magyar népművészetben

A képeket gyakran azonos elemek ismétlődése jellemzi, amit általános értelemben megjelölő idegen szó a *szimmetria*. A magyar nép környezetének a népi művészetében meghatározó a tükröző szimmetria. Ennek megint csak hitbéli okai vannak. A fogalom magyarázatát elsősorban a kelta druid hitvilágból érthetjük meg. Ők az innenvilágot és a túlvilágot a halhatatlan lélek két egyenértékű tartózkodási helyének vélték. Amikor az ember meghal az innenvilágban, akkor lelke átmegy a túlvilágba, és ott újjászületik, és viszont⁴³. A két világ egymáshoz képest tükrözött viszonyban van, ahogy a víz felszínén is tükröződik a felső világ, holott onnan a vízszint alattinak látszik. Ezért a halott mellé a fegyvereit is fordított helyzetben helyezték el: a kard, pl. átkerült az ember bal oldalára, mintha bal kézzel használná⁴⁴. A magyar népi hitvilágban ez nem látszik, a túlvilág és az innenvilág itt csakis távolságot és nem megfelelést jelent, ahogy azt fentebb, a 8. Ábra bemutatta. A magyar képi ábrázolások sértik a tükröző szimmetriát. Erre számos festett tárgyerral mutatok be példát.

22. Ábra Úri szűrhimzés⁴².

A használati tárgyakon nagyon gyakran a tárgy maga is tükörszimmetrikus, azaz megköveteli a rajta lévő díszítés hasonló szimmetriáját. Ilyen tárgyak pl. a kabátok, szűrők, amiknél a jobb- és a bal-

⁴¹ Agyagpalára festett kép, Ausztrália, Victoria. Bolhapiacon vásárolt kincs, 1992.

⁴² Viski (1928), p.: 59.

⁴³ Berresford Ellis (1996), pp.: 176.

⁴⁴ Ugyanakkor László Gyula honfoglalás kori katonasírokból ezt találta. László (1997), p.: 116-on bemutatott Kenézlői 1. ásatás 14. sírját. De bal oldalt található a kard a 28. sz. sírban is, ahol mongolid csontváz van. Mindkét sírban családfőt temettek el, hiszen a központi helyet foglalják el. *ibid* pp.: 109, 113.

oldal tükörképiek. A szürhímzések ezt általában követik is. De nem csak itt, hanem pl. olyan helyeken is megtalálható a tükrözés, ahol a szür önmaga nem jellemezhető a tükrözéssel. Erre példa az úri szürhímzés Jászapátiból, amit a 22. Ábra szemléltet. Ebben a képben a tükrözés maradéktalanul érvényesül! A díszítés a szür vállán helyezkedett el, azaz a tükörképi megfelelő az elülső és a hátsó oldalt díszítette. Maga szür azonban nem tükrözhető ilyen módon. A jobb- és a baloldal egymásra tükrözése viszont az európai műveltségekben általában azt fejezi ki, hogy az innenvilág és a túlvilág egymásnak a tükörképi megfelelői⁴⁵.

23. Ábra Csengeri templom mennyezeti lemeze⁴⁶.

24. Ábra Énlakai templom mennyezetének egyik lemeze⁴⁷.

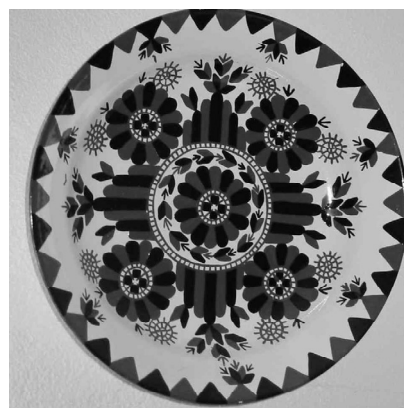
A későbbi, immár keresztény felfogást a templomfestészetben foghatjuk meg. Jellemzőek a korai templomok kazettás mennyezetei. A csengeri templom mennyezetének sellő ábrázolása (23. Ábra), pl. látszólag egy függőleges tükrősíkot tartalmaz, ám de részletesebb megfigyeléskor kiderül, hogy a jobb-bal tükrözés itt is megsérült: a sellő két karja nem egyforma!

Mellétehetjük az énlakai templom mennyezeti elemét (24. Ábra), ahol székely rovásírással ezt olvashatjuk: *Egy az Isten*. Az Egy itt nem darabszámot jelent, hanem fogalmat: a mindenséget! A kép látszólag tükrö-szimmetrikus, de mégsem az, hiszen a két oldal felé kinyúló ág felső részének egyik eleme a két oldalon eltérő. Érdekes megfigyelni a keret sarkaiban elhelyezett kis ábrát. Ezen a székely rovásírás ligatúra szabályai alapján ugyancsak az *egy az isten* gondolat olvasható ki⁴⁸.

Magyarországi festett tányérok

A továbbiakban a fazekas művészet legegyszerűbb tárgyait, a tányérokot vonom a vizsgálat alá. A tányér kör alakú, ezért alakjánál fogva igényli a többszörös tükrözést.

A 25. Ábra olyan tányérről szemléltet, ahol ez szinte maradéktalanul érvényesül. Ez az alak megfelel a szomszéd népek ízlésének, minthogy ők igénylik a tükrözést, náluk a földi világ az éginek a tükörképe! A tányér peremének díszítése azonban ezt már megszegi, nyolc helyett csupán hét kis virágpamacs kapcsolódik az ékeke sorozatához. Ugyancsak a négy átlósan elhelyezett virág szirmai is megszegik a tükrözés szabályát. A központi napkorongot övező koszorú sem követi a szabályt: folyamatosan épül fel és az elemi nem tartalmaznak tükrözést. Az összkép azonban mégis az, mintha ez a tükrözés itt élne, létezne. A tányérfestők hihetetlen gyakorlott festők, a tükrözés megsértése nem a gyakorlatlanságuk eredménye, ezt a tárgyat ők ilyenre akarták elkészíteni! Ugyanaz vonatkozik rájuk, mint

25. Ábra Nyugat-európai ízlést kielégítő tányér⁴⁹.

⁴⁵ Berresford Ellis (1996), p.: 176.

⁴⁶ Dömötör (1981), VI. színes táblakép.

⁴⁷ Viski (1928), p.: 231.

⁴⁸ Varga (1993), p.: 102.

⁴⁹ Melbourne Magyar Ház, Szt. István templom alsó helységének a falán, 2001.

ami pap Gábor szerint a Szent Korona zománcbetétes képeire vonatkozott: ilyenre akarták készíteni, azért ilyen!

26. Ábra Életfa faliszőnyegen, jobb oldali kép.

emlékeztető virágban a napot ismerhetjük fel. Szerepkörét tekintve a tányér táplálék felszolgálására való.

28. Ábra Festett falusi tányér⁵¹.

Ugyancsak látszólagos a tükrözés a hazafias tányéron, amit a 29. Ábra szemléltet. A peremen nagyjából megtalálható két tükrözés is, de a központban lévő virágnál a színek alapvetően különböznek, még ha a két virág alakja meglehetősen hasonló is.

A 30. Ábra szerinti tányér megint csak látszólagosan tükrözött díszítéssel rendelkezik. Az alsó kelyhes virágból nem indul el szár, ahogy azt eddig láthattuk. Mégis, az életfás díszítményekre emlékeztet a kép közepén lévő két madár, akik egy hétszirmú virág felé fordulnak. A madarak farka valójában növényyszerű, a fejükön három sugarat idéző 'bóbita' van. A felső kelyhes virág két oldalán lévő virágok teljesen megtörik a tükrözést, jóllehet színeik hasonlóak, alakjuk azonban nem.

A további ábrák jelenkori magyar népművészeti tányérokat mutatnak be. Mindenekelőtt azonban most vegyük elő az 1. Ábra másik szélső képét (26. Ábra) és hasonlítsuk össze a korábban bemutatott baloldali széllel (5. Ábra). Csupán csak látszólagos tükrözést tapasztalhatunk itt is. A valódi tükrözést azonban több rész is megsérti. Mindenekelőtt az asszonyok öltözéke határozottan különbözik. A két növény szines tükrözött viszonyban, mindegyiknél a jobb- és a baloldal eltérő, és az eltérés megint csak nem tükrözött a két oldalképen. Ezt nem tekinthetjük véletlennek, ez tudatos eltérés.

A tükrözés teljesen hiányzik a továbbiakban bemutatott tányérokról. A 27. Ábra tányérján közepén ágat láthatunk, aminek mindkét oldalán vannak leágazások. Alul bal felé három kék tulipán formájú virág nő ki, jobb oldal felé pedig ugyancsak három, de ismeretlen virág látható. A szár búzavirágok sorozatán át növe folytatódik, majd jobbra rózsza, balra pedig vörös margaréta nyílik. A szár végül három magokat tartalmazó ágacsóra bomlik. A margarétára

27. Ábra Magyar tányér⁵⁰

29. Ábra Hazafias tányér⁵²

⁵⁰ Melbourne Magyar Ház, Szt. István templom alsó helységének a falán, 2001.

⁵¹ Csepely Magda gyűjteményéből, Melbourne, 2001.

⁵² Ferenczy Zsuzsa gyűjteményéből, Melbourne, 2001.

30. Ábra Virág és madár tányéron⁵³.

A 31. Ábra me-
gint csak virágok lán-
colatát szemlélteti. A
tükrözés látszatát csak
a két alsó kelyhes vi-
rág kelti, egyébként a
két oldal tartalmát te-
kintve meglehetősen
különbözik, jóllehet, a
tükrözés érzetét azért
fölkelti. Balra három
hegyes paprikát lát-
hatunk, aminek a jobb
oldalon három tölcsé-
res virág felel meg.

31. Ábra Virágok láncán tányéron⁵⁴.

Jobbra fönt ugyancsak
három búzavirágot láthatunk, miközben a baloldalon ennek
három árvácska felel meg. Középen piramisszerűen emelkedik sárga gyöngysor, aminek a tetején u-
gyancsak három ágra nyíló napkorongra emlékeztető virágok láthatóak.

Ha összehasonlítjuk ezt a tányért a korábbi életfa ábrázolásokkal, akkor újólapon felismerhetjük a
megfelelő elemeket, de immár kizárólag virág alakjában.

33. Ábra Magyar népi kerámiaművészet termékei⁵⁶

32. Ábra Virágok láncán tányéron⁵⁵

A 32. Ábra ugyancsak virágok lánccalátával je-
leskedik. A tükrözés teljes hiánya jellemzi, noha azért mégis a
tányér közepén vonul végig egy S-alakú szár, és annak két ol-
dalan két-két virág található. A fenti bal oldali kelyhes virágnak
azonban a jobb oldalon inkább a lenti virág a megfelelője, mert
az a kelyhes. A másik két virág inkább kerek alakú.

Erdélyi fazekas műhelyből került ki az asztali készlet,
amit a 33. Ábra szemléltet. A fentiek alapján itt is egyértelmű-
en felismerhetjük a lélekelemeket, jóllehet, a madár nem 'lehel'
ki növényi ágat. A kisebb tányérokra és a korsóra azonban
csak a növényi elemek láthatók, azokon madár sincs. Ez
utóbbiaknál a tükrözés még elfogadható, a többi tárgyon azon-
ban teljes a tükrözés hiánya.

A tányérok mellett még be kell mutatnom a nógrádi
ködmön hímzését (34. Ábra), ahol a tányérokra láthatókhöz
hasonló virágminták láthatók, de az úri szürhímzéssel ellentét-
ben itt a tükrözés megsérül. Ezen az ábrán a hármasság az ural-

34. Ábra Ködmön hímzése⁵⁷

⁵³ Világos Eszter gyűjteményéből, Woodend, 2002.

⁵⁴ Világos Eszter gyűjteményéből, Woodend, 2002.

⁵⁵ Melbourne Magyar Ház, Szt. István templom alsó helyiségének a falán. 2002.

⁵⁶ Világos Eszter gyűjteményéből, Woodend, 2002.

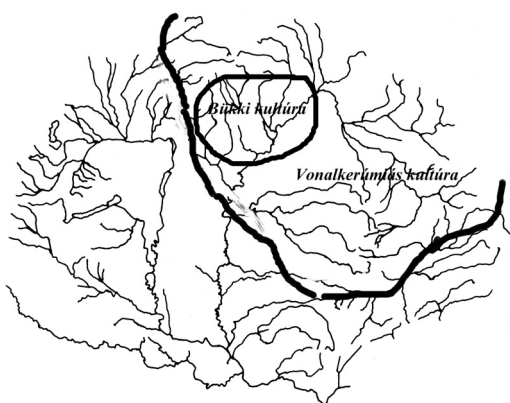
⁵⁷ Domanovszky (1981), II. kötet, p.: 141.

codó. Két oldalt három ágra bomló virágot láthatunk, mindegyik virág fordított szív alakú. Középen virágsorozatot láthatunk, napforgóval, és ez az oldalanként három elemből álló rombusz ugyancsak háromfelé elágazó szív alakú virágokat övez. A szürnek hiába azonos a jobb és a baloldal szerint a szabása, a díszítő elemek ezt nem követik.

Következtetések:

A mai magyar népi művészet a magyar nép régi múltját tükrözi. Az ábrázolás a letelepedett életformát képvisel, a lovas-pásztor életformának vajmi kevés nyomát láthatjuk és azok is elsősorban a Kárpát-medence sztyepei területeit jellemzik. Ide kétségtelenül, és régészeti is igazoltan sztyepei eredetű lovas-pásztor népek telepedtek be. A múltbeli lovas-pásztor műveltség elemei a dombvidéki magyar műveltség népművészeti képeiről tehát hiányoznak. Ugyancsak hiányoznak a környező, ú.n. indoeurópai népeket jellemző elemek is, hiányzik az égi és földi világ tükörképi ábrázolása. A képek, faragások, festmények – de a regék és mondák is, az egész népi mesevilág –, mellérendelő, közösségi társadalmat tükröznek. Olyan szemléletet, ami a magyarságot övező területek népességét alig, vagy egyáltalán nem jellemzi.

35. Ábra A magyar műveltség eredete⁵⁸.

ból – ami a pelagéz felfogást is jelenthette – ám fordítva ez nem lehetséges. A magyar mese nem származhat a görög mítoszból! A magyar felfogás tükrözi a Kárpát-medencében és annak környezetében az új kőkortól több évezreden át virágzó vonal-kerámias műveltség felfogását. Ez a műveltség ugyancsak a lélekelemeket ábrázolta, azokat nem személyesítette meg, jóllehet pl. Gimbutas ezeket mind istenségeknek, sőt, istennőknek akarja feltüntetni⁵⁹. A magyar népi művészet még ma is ezeket az elemeket varázsolja a fazekas termékekre, fejfákra, bútorokra, varrja, hímezi a népi öltözékére. Nem vette át a szomszédság ragadozó állatait, istenségeit jelképező szemléletét.

A magyar műveltség ünnepei a természet változásaihoz, az évszakokhoz kapcsolódnak. Az északi félteke 40 ° feletti területein a téli és a nyári napfordulók a kiemelt jelentőségű ünnepek. A kemény tél végét az jelzi, hogy a nappalok hossza elkezd növekedni. A Kárpát-medencében ezen az ünnepen manapság az élet fáját, a karácsonyfát állítja fel a népi hagyomány. Ennek népi díszei a lélek jelképei, és a fa a szeretet melegével árasztja el a legszentebb magyar családi ünnepet. Ez az újjászületés közvetve a keresztény hitvallásba is átkerült és ezért Nagy Konstantin idejében Jézus, a Megváltófény születésének a napja is erre az ünnepre került.

A Földközi-tenger medencéjének népeinél viszont az év legszentebb ünnepe a tavaszi napégyenlőség. A júdaizmus kultúrájában pl. a téli időszak gyakorlatilag nem tartalmaz a hittel kapcsolatos ünnepeket⁶⁰. Az egyetlen mai ünnepük ekkor a *hanuka*, ami a decemberi újholdkor végződik. Ez az ünnep nyolc napig tart és a Szent Gyertyatartón naponta újabb gyertyát gyújtanak meg. Az ünnepel azonban a Haszoneus főpapoknak a szeleucid görögök feletti győzelmét ünneplik. Az ünnepnek nincs vallási vonatkozása, egyértelműen győzelmi ünnep, amihez manapság a hétágú gyertyatartóban gyújtott lángok alapján a fényt is hozzárendelik. A hétágú gyertyatartó, a *menorah* azonban a kozmikus fényt képviseli, a hét égi világítótestet jelenti. Nincs kapcsolata a téli napfordulóval. Mégis, az elmúlt néhány évben a magyarországi zsidó szervezetek a karácsony napjára időzítik a *hanuka* utolsó, a nyolcadik

⁵⁸ Az indokokat lásd részletesebben a szerző *Gyökerek* című munkájában, Melbourne, 2000.

⁵⁹ Gimbutas (1991), Gimbutas (1982).

⁶⁰ Unterman (1991), p.: 33.

napját, amikor valamennyi ágban gyertyát gyújtanak, holott ez a nap eredetileg a decemberi újhold napja volt.

A magyar műveltség képi elemei és ünnepei tudatában, rendkívül bizarr, hogy ez a magyarországi társadalmi csoport a magyarság egyik legszentebb ünnepén egy győzelem ünnepét üli. Ha a győzelem értelmét keressük, az időzítés nem jelenthet mást, mint a magyarság legyőzését. Erre a hitünkre a MAZSIHISZ hivatalos képviselőinek a nyilatkozatai kellő alapot is szolgáltatnak⁶¹. Ám **amíg magyar ember, amikor tányért fest és oda nem oroszlán, hanem virág kerül és az a virág nem tükrözi az égi világot, addig a magyarság, a magyar műveltség nem lehet legyőzve.**

A mi feladatunk pedig az, hogy tudatosítsuk a magyarságban, hogy amit tesz, amit fest, amit énekel, amit táncol, az igenis a sajátja és ez egyben az éltető eleme is. Az a feladatunk, hogy a magyar ember továbbra is fessen tányért, arra továbbra se ragadozó állatot kanyarítson, azon továbbra se legyen meg a kényszerű tükrözés. Olyan tányért fessen, mint amelyet Csepelyi Magda is festett, és amit a 36. Ábra szemléltet.

A történelmi tapasztalat ugyanakkor arra is int, hogy aki mégis úgy véli, hogy a magyarságot, a magyar műveltséget legyőzte, majd később megtapasztalja a tévedését. Nem fegyveres harc miatt, nem kemény, hangoskodó, erőszakos-, hanem éppen a tányérra virágot is festő, néma ellenállás eredményeként. **Mert hogy a magyar ember továbbra is festette virágmintás tányérjait és arra nem került fel az uralkodó ragadozó jelképe, sem az oroszlán, sem a kétféjű sas!**

36. Ábra Csepely Magda tányérja⁶²

Felhasznált irodalom

- Berresford Ellis (1996), Peter: *The Druids*, Constable, London.
- Cser (2002) Ferenc: *Életszimbólumok*, in: *Tizenhatodik Magyar Őstörténeti találkozó és Tizedik Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai*. ZMTE, Zürich. pp.: 33-39.
- Dienes (1972) István: *A honfoglaló magyarok*, Corvina, Budapest.
- Domanovszky (1981) György: *A magyar nép díszítő művészete*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Diószegi (1973) Vilmos: *A pogány magyarok hitvilága*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Dömötör (1981) Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*, Corvina, Budapest.
- Gimbutas (1982), Marija: *The Goddesses and Gods of Old Europe*, Thames and Hudson, London.
- Gimbutas (1991), Maria: *The Civilization of the Goddess*, Harper, San Francisco.
- Grant (1995), Michael: *Myths of the Greeks and Romans*, Meridian, New York.
- Grimal (1969), Pierre, ed: *Larousse World mythology*, Hamlyn, London.
- László (1967) Gyula: *Hunor és Magor nyomában*, Gondolat, Budapest.
- László (1997) Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete*, Püski, Budapest.
- Pap (2001) Gábor: *Hazatalálás*, Püski, Budapest.
- Varga (1993) Csaba: *Bronzkori magyar írásbeliség*, Írástörténeti kutató Intézet, Budapest.
- Viski (1927) Károly, Bátky Zsigmond és Györffy István: *Magyar Népművészet*. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára megbízásából és anyagi támogatásával kiadja a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Unterman (1991), Alan: *Judaism*, in: *Handbook of Living Religions*, ed. John. R. Hinnelis, pp.: 19-55.
- Világszép Népmesék*, Móra, Budapest, 1962.

⁶¹ Lásd pl. Regős Péternek, a Kurír washingtoni tudósítójának, vagy Kertész Imrének, a Nobel díjas írónak a nyilatkozatait. Ezekből a nyilatkozatokból a magyar műveltség gyűlölete, elítélése érezhető ki. Az okokat nem ismerhetem. Az alárendelő szemléletből ugyanakkor az következik, hogy a legyőzöttek legyőzöttként kell viselkednie, a győztesnek be kell hódolnia. Erre a magyarság nem hajlandó. Ez lehet talán a nevezett személyek magyargyűlöletének a forrása.

⁶² Csepely Magda festménye, Melbourne, 1985.